

Глава I

Општи појмови о светој тајни рукоположења

У раној цркви, поред опште царско-свештеничке службе, којој су припадали сви чланови Цркве, постојале су и посебне службе које нису обављали сви верници, него само поједини чланови Цркве. Пошто су посебне службе вршили само поједини верници, то значи да их нису могли обављати сви чланови Цркве, као и то да их нису могли вршити данас једни, а сутра други (чланови Цркве). Говорећи о гностичким сектама, Тертулијан је са горчином констатовао: *"Код њих данас један врши функцију епископа, а сутра други; данас ђакон, а сутра већ чтец; данас презвитер, а сутра лаик"*.¹ У Цркви се није могло дозволити постојање таквог стања, и оно није ни постојало ни у једном периоду њеног живота, почевши још од апостолског доба. Црква је дужна да зна ко у њој врши ову или ону службу, и зато сва лица која у њој обављају службе морају бити постављена на службу коју врше.

У Цркви су живот, делатност и службе могући само на основу благодатних дарова, који се предају у Цркви. Само она лица која су примила благодатне дарове могу обављати службе у Цркви. Због тога постављење на одређену службу у Цркви не представља назначење или именовање, него благодатни чин, у којем Бог низводи дарове Духа за служење у Цркви.

¹ *Praescrip.*, 41.

Постављење (рукоположење) не представља назначење још и због тога што Бог низводи дарове Духа на онога кога Сам Он предодређује и призива на служење: *"И ове постави Бог у Цркви..."* (1. Кор. 12, 28). Дух дише у Цркви, и у Цркви се предају Његови дарови, и у Цркви се врше службе. Сам Бог поставља на посебне службе, али поставља у Цркви и за Цркву, и зато Црква учествује у тим постављењима. То учествовање Цркве може бити различито, у зависности од службе на коју се врши постављење, али ма каква да је степен тога учествовања, у Цркви не може бити постављења ни на једну службу мимо ње и без њеног учествовања.

Међу различитим службама које су постојале у раној Цркви, постојале су, и постоје и до данас, службе које у Цркви не могу бити укинута. Старање о тим службама се, сагласно вољи Божијој, налазило у рукама локалних Цркава. То су епископска, презвитерска и ђаконска служба. Свака локална Црква се сама старала да не остане без њих, нарочито без епископске службе, без које Црква не може постојати. После смрти једних лица постављана су друга, и тако се епископска служба чува у Цркви непрекидно још од апостолског доба.

Када је у питању хиротонија епископа старање Цркве се састојало у томе што је она изабирала на ту службу оне који су били од Бога предизабрани; она је измољавала дарове Духа кроз молитву и полагање руку на онога за кога су се измољавали ти дарови, и она је сведочила да је Бог послао дарове Духа на онога који се рукополаже. Ова три момента свете тајне рукоположења налазимо од самог почетка постојања Цркве.²

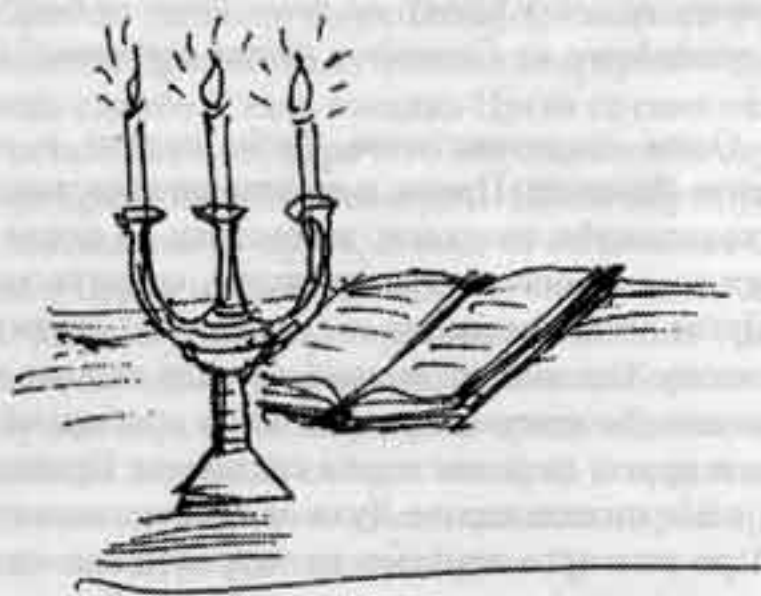
² Подробније о овоме видети у моме чланку: *Таинства и тајнодејства*, Православная мысль (Труды Православного Богословского Института в Париже), вып. 8, 1951, 17-34.

Не поседујемо опис рукоположења из апостолског доба, али ипак постоје извесни подаци што их налазимо у списима тога времена, који довољно јасно сведоче о тим моментима свете тајне рукоположења. *"И реч ова би угодна (односно, Петров предлог) свему народу. И избраше Стефана, човека испуњена вером и Духом Светим, и Филипа... и поставише их пред апостоле, и ови помоливши се Богу положише руке на њих"* (Дап. 6, 56). Ако се изузме избор Матије на место Јудино, онда је ово прво рукоположење у Цркви. *"Седморица"* су, са сагласношћу народа, била рукоположена од стране апостола који су уз молитву положили руке на њих. Апостоли су свугде тако чинили, а не само у јерусалимској Цркви. То исто чинио је и апостол Павле у Црквама које је он основао. *"И рукоположише им презвитере за сваку Цркву, на помоливши се Богу с постом предадоше их Господу у којега вероваше"* (Дап. 14, 23).

Овим сведочанствима треба додати и навод Климента Римског. Према његовим речима апостоли су, рукополажући епископе, заповедали да после смрти оних које су они поставили други, са сагласношћу целе Цркве (*συνεὐδοκῆσθαι τῆς ἐκκλησίας*),³ заузму њихово место. Сагласност о којој се овде говори може означавати две ствари: прво, да их је изабирала цела Црква, и друго, да је постојало сведочење Цркве о томе да је Бог низвео дарове Духа на њих за њихову службу. Пре него што пређемо на истраживање ова три момента свете тајне рукоположења, потребно је претходно утврдити значење термина којима се означавала ова света тајна и њени различити momenti. Ово питање има тим већи значај што смо ми наследили низ

³ Свети Климент Римски, *Прва Посланица Коринћанима*, 44, 3.

термина који данас немају исто значење као што су га имали у раној Цркви. То је потпуно природан процес, али га не треба заборавити, а посебно не треба преносити у прошлост оно што у њој није постојало. Сем тога, треба имати у виду да се на Западу, у време када се формирао клир, појављује извесна разлика између рукоположења епископа, презвитера и осталих клирика, што је утицало на праксу Источне Цркве.

Глава II Хиротонија и хиротесија

1. Први моменат свете тајне рукоположења била је *χειροτονία* (од *χείρ*, "рука" и *τείνω* што значи "пружати"), односно избор лица која се постављају на службу. Тај избор, независно од његове форме, вршио се ради рукоположења, те су зато непосредно за њим следили и остали моменти рукоположења. Због тога је термин *χειροτονία*, указујући директно на тренутак избора, обухватао целу свету тајну рукоположења. У том смислу га срећемо и у већ наведеном сведочанству Дела апостолских (14, 23). Лука није имао у виду само избор, него и рукоположење и сведочанство Цркве о постављењу презвитера. Овде глагол *χειροτονέω* има шире значење, пошто означава цео чин свете тајне рукоположења. У истом смислу се глагол *χειροτονέω* употребљава и у "Учењу дванаесторице апостола": "*χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπίσκοποις καὶ διακόνους*",⁴ али са нагласком на сам избор. Писац "Дидахија" је желео нагласити да епископе и ђаконе бира локална Црква. Уколико бисмо значење термина *χειροτονέω* у потпуности везали за његов непосредни смисао, зацело бисмо се оглушили о идеје аутора "Дидахија". Он, наравно, није могао сматрати да се цело рукоположење своди на избор епископа и ђакона. За избором је

⁴ "Учење дванаесторице апостола", 15, 1 ("Изаберите себи епископе и ђаконе").

следило полагање руку и сведочење локалне Цркве која врши постављење.

Од каснијих сведочанстава о употреби термина *χειροτονίω* навешћу познато 1. Апостолско правило: "Епископа нека постављају (*χειροτονείσθω*) два или три епископа". Писац Апостолских правила, вероватно, мислећи првенствено на избор епископа, сигурно да није искључивао други моменат постављења (рукоположења), односно полагање руку. Тек касније је црквена свест почела да прво Апостолско правило поима у том смислу да се оно искључиво односи на други моменат, на свештеност, прецизније на само рукоположење. Такво уско поимање првог Апостолског правила не одговара идеји његовог састављача.⁵

⁵ У Византији је још у XII веку било познато првобитно значење термина "хиротонија". У свом тумачењу 1. Апостолског правила Зонара пише следеће: "Сада се хиротонијом назива читање молитава посвећења над оним који је изабран у свештенство и призивање на њега Светога Духа, зато што архијереј који врши рукоположење пружа руку (*τείνει τῆν χεῖρα*). У древности се, међутим, и сам избор називао хиротонијом. Јер у време када се градском народу дозвољавало да бира архијереје народ се сабирао, и једни су желели једног, а други другог. И тако, да би се знало на чијој је страни већина гласова, дотични бирачи, кажу, пружали су руке (*τείνειν τὰς χεῖρας*) и по пруженим рукама бројали су бираче сваког кандидата. Онај кога је желела већина био је изабран на архијерејство. Одатле је и преузет назив хиротонија. Дотични назив су у том смислу употребљавали и Оци сабора, називајући и избор хиротонијом...". Насупрот томе, Валсамон се ограђивао од таквог тумачења. Очигледно полемишући са Зонаром, он је инсистирао на томе да хиротонија не значи избор, него обред рукоположења: "И ово правило (друго Апостолско), дајући прописе за хиротонију, пружа подстрек да и претходно правило доводимо у везу са хиротонијом епископа, а не њиховим избором. Јер ми немамо никакав пропис да презвитера, или

То је потпуно јасно из 2. Апостолског правила у коме се каже: "Презвитера и ђакона и остале клирике (нека поставља - *χειροτονείσθω*) један епископ". То значи да право избора презвитера, ђакона и осталих клирика састављач Апостолских правила даје власти једног епископа. Када Валсамон у тумачењу овога правила указује да презвитере, ђаконе и остале клирике није бирао народ, то није сасвим тачно, пошто су презвитери, сагласно "Апостолском предању" Иполита Римског, бирани на исти начин као и епископи. Вероватно су крајем IV или почетком V века постојале извесне недоумице у погледу тога на који начин изабирати презвитере и остале клирике. Ове недоумице могле су представљати повод за настанак првих двају Апостолских правила, од којих једно говори о начину избора епископа, а друго о избору презвитера и осталих клирика. Међутим, природно је то што, сходно другом правилу, епископ није само изабирало презвитере и друге клирике, него их је и сам рукополагао.

Други моменат рукоположења чини обред рукоположења, односно сама свештеност. На Истоку је, приликом рукополагања у све степене клира, у њега улазило, као што и данас улази, полагање руку (*χειροθεσία*), као његов суштински елеменат. Хиротесија је праћена молитвом за ниспослање дарова Светога Духа. Због тога је *χειροθεσία* почела да означава обред свете тајне рукоположења.⁶ Касније се значење овог

ђакона, или другог клирика прво подвргнемо избору и на тај начин га рукоположимо".

⁶ Могуће да је на Истоку извесно време, док се нису дефинитивно формирали чиновни рукоположења, у различитим Црквама постојала различита пракса. Та различитост праксе условљавана је различитим поимањем састава клира. Тако се у 51. правилу све-

термина проширило: он се понекад употребљавао за означавање свете тајне рукоположења у целини, пошто је хиротесија претпостављала хиротонију у ужем смислу, као што је и хиротонија у ширем смислу обавезно подразумевала и хиротесију. Због тога се један термин могао употребљавати уместо другог за означавање свете тајне рукоположења у целини посматране.

На Истоку, очигледно, ако не од самог почетка, онда веома рано, хиротесија је у обреду рукоположења постала обележје свештеничке службе. Рукоположењима су се сматрали они над којима је извршена хиротесија, односно полагање руку праћено молитвом за ниспослање дарова Светога Духа за служење. Хиротесија није само улазила у састав хиротоније епископа, презвитера и ђакона, него и чтечева и ипођакона. Тако је бар било крајем IV или почетком V века, према сведочанству *"Апостолских установа"*. На основу тога можемо сматрати да је на Истоку сав клир био обучен свештеничком службом, али, наравно, у различитим степенима. Већ знамо да су ипођакони у Византији дуго времена били уврштавани у ред свештенослужитеља, а не црквенослужитеља. Што се тиче чтеца, он је сматран за носиоца првог, најнижег степена свештенства.⁷ На Западу је у првој половини III века, како сведочи *"Апостолско предање"* Иполита Римског, полагање руку било само саставни део рукоположења епископа, презвитера и ђакона. Чтец и ђакон су, према

тог Василија Великог говори о хиротонисаним и нехиротонисаним члановима клира. Очигледно да свети Василије члановима клира није прибројавао само клирике у правом смислу, него и лица која су се налазила у *"канону"*.

⁷ Поука рукопроизведеном чтецу, са указањем о *"првом степену свештенства"*, налази се у нашем савременом чину, као и у ритуалу Копта-јаковита.

Иполиту, постављани без рукоположења. Они (чтечеви), као и остали нижи чланови клира, на Западу никада нису сматрани за носиоце степена свештенства.

2. Данашња православна догматска теологија разликује хиротонију од хиротесије. Док се прва сматра за свету тајну свештенства, која преноси посебне дарове Духа Светога, друга, према речима архиепископа Венијамина, представља обичну *"церемонију која чини чтеца и ипођакона не чини чином свештенства"*.⁸ Због тога полагање руку (*χειροθεσία*), које бива приликом постављења чтеца, представља скоро безначајан чин, док се сав акценат преноси на благосиљање, кроз које се обавља *"произведење"* у чтеца или ипођакона.⁹ Због тога је хиротонија света тајна, док је хиротесија обред којим се не преносе никакви благодатни дарови. Такво поимање полагања руку је, само по себи, допустиво, пошто оно заиста може имати различит смисао. Ствар није у томе како тумачити полагање руку, него у томе што у древној византијској Цркви таква врста термилошке разлике између хиротоније и хиротесије није постојала. Сви покушаји да се докаже како је та разлика у периоду васељенских сабора већ постојала остају без успеха. Једно обично истраживање употребе тих термина у црквеним канонима не би било у стању да успостави ту дистинкцију у оном смислу у коме би то желела данашња догматика. У саборским одредбама се не говори само о хиротонији епископа, презвитера и ђакона, него се говори и о хиротонији ипођакона и чтечева. У тим истим правилима сабора говори се и о хиротесији епископа. У сва-

⁸ *"Новая скрижаль"*, III, 1, 3.

⁹ Никодим Милаш, *Православное церковное право*, Петроград 1897, с. 256.

ком случају, саборске одредбе не дају основа за тврдњу да се термин "хиротонија" везује за свештенорадњу рукоположења три виша степена свештенства, а термин хиротесија за свештенорадњу постављења нижих клирика. Из чињенице да се у Византији у XII веку говорило превасходно о хиротонији епископа, презвитера и ђакона не следи да се термин "хиротесија" употребљавао искључиво за означавање постављења нижих клирика. Не само у XII, него и у XV веку сви клирици су сматрани рукоположеним.¹⁰ Хиротесија је, као и данас, улазила у састав обреда постављења свих клирика. Академска догматика, правећи разлику између хиротоније и хиротесије, грешни, јер преноси у прошлост оно што постоји у садашњости. Ако у постављењима чтеца и ипођакона полагање руку представља обичну "церемонију", онда је несхватљиво зашто се за означавање тих постављења употребљава онај термин који наглашава значај полагања руку.

Тврдећи да је хиротонија света тајна, а хиротесија обред, савремено академско богословље као да на тај начин признаје да су службе чтеца и ипођакона безблагодатне или су, у најмању руку, то такве службе за чије вршење се не измољавају посебни благодатни дарови. Таква врста учења се налази у очигледној противречности са учењем ране Цркве, према коме свака црквена служба претпоставља посебне дарове Светога Духа. Штавише, такво учење не одговара ономе које се држало у византијској црквеној свести, чак и у каснијем периоду. Византијско богословље није сматрало да је "благослов" који се даје чтечевима и ипођаконима један обичан обред, зато што је тај благослов, или печатење, увек укључивао хиротесију, која је и даље

¹⁰ Симеон Солунски, *О свештеним хиротонијама*, XIII.

представљала знак постављења на свештеничку службу. Византијско богословље је још мање било склоно да постављење чтечева и ипођакона сматра за "произведење", као што то учи данашња теологија, пошто је "произведење" постојало засебно од постављења чланова клира.

3. "Ако који епископ изврши рукоположење (*χειροτονίαν*) за новац, и благодат која се не продаје износи на продају, и за новац рукоположи (*χειροτονήσῃ*) епископа, или хоретископа, или презвитере, или ђаконе, или кога другог који се убраја у клир, или пак произведе (*προβάλλοιτο*) за новац у економа, или судију браниоца (*екдика*), или парамониара, или уопште (*уведе*) у неку црквену дужност (*ἢ ὅλως τινὰ τοῦ καθόλου*) ради свог лакомог добитка, такав пошто буде изобличен, јер се на ово усудио, да буде лишен сопственог чина".¹¹ Ово правило Халкидонског сабора за нас је важно из два разлога. Оно, пре свега, указује да у V веку нису само епископ, презвитер и ђакон сматрани хиротонисаним, него сви чланови клира без изузетка. Друго, ово правило указује да се прибројавање у "канон" вршило кроз "проβολη". Овај термин је означавао уздизање или одређивање за нарочит положај, са којим су биле скопчане одређене активности или делатност, или одређени начин живота. "Проβολη" је био црквени чин који је у себе укључивао извесно свештенодејство, али у коме се нису измољавали нарочити дарови Светога Духа за свештенство. Зато он није био света тајна, као што су то биле све остале хиротоније. То произведење извесних лица могло се догађати не само изван клира, него и у самом клиру. У

¹¹ 2. правило Халкидонског сабора.

доба Халкидонског сабора економи и еклици били су презвитери или ђакони. Њихово "произведење" на ту врсту службе значило је да је један од презвитера или ђакона постављан међу осталим презвитерима или ђаконима на такав положај с којим је била повезана сасвим конкретна активност. Презвитер који је учињен економом или екликом није престајао бити презвитер, те зато приликом његовог "производства" није било неопходно измољавање нарочитих дарова Духа за свештенство. На сличан начин и лица која су уврштена у "канон" постављана су између осталих чланова Цркве на нарочит положај који је спојен са неком врстом активности. Због те своје делатности или због посебног начина живота они су уврштани у "канон", али нису постајали клирици. Када је појам "канона" ишчезао, онда су се они који су произвођени на црквене дужности нашли, ако су били лаици до ступања у "канон", изван било каквих група, посебно изван клира, пошто му они нису ни припадали. Они су почели да се сматрају за обичне лаике који имају извесне црквене дужности.¹²

¹² Са идејом "канона" срећемо се веома рано. У "Апостолском предању" Иполита Римског, које садржи најдревније чинове рукоположења, налазимо, сем постављења епископа, презвитера и ђакона, и постављење за чтеца и ипођакона, али ови последњи без полагања руку и без молитве за испослање дарова Духа Светог. Чтец се поставља на тај начин што му се даје књига, а ипођакон се именује да следује ђакону. Када се говори о постављењу чтеца специјално се наглашава да се он не рукополаже, а приликом постављења ипођакона се каже да се на њега не полагају руке. Одсуство *χειροθεσία*-е указује да се ни један, ни други не постављају на свештеничку службу. Та постављења су била, да употребимо каснији термин, "проболај". Један од лаика (мирјана) је уздизан на посебну службу између осталих (лаика). То "произведење" није било обично назначење, него црквени чин, пошто се оно вршило

4. Данашње учење о хиротесији као о црквеном обреду којим се не преносе благодатни дарови свештенства одговара, у извесној мери, византијском учењу о "проболај" као произведењу или одређењу за неку службу. Из тога следи да су, с тачке гледишта учења о хиротесији, чтец и ипођакон, у ствари, лаици који су постављени на црквену дужност. Последица овога била је обезвређивање саме *"χειροθεσία"*-е у постављењима чтеца и ипођакона: хиротесија је изгубила своје изворно значење. Због тога је постало неопходно да се прави разлика између полагања руку у светој тајни свештенства и полагања руку у обреду постављења чтеца и ипођакона. То је довело до тога да је терминима "хиротонија" и "хиротесија" придато ново значење. Промена садржаја термина није праћена променом чина постављења чтеца и ипођакона. Истовремено када академско богословље "производи" чтечеве и ипођаконе, литургијско богословље их поставља кроз полагање руку и молитву у којој се измољавају дарови Духа.

На тај начин, ступање у клир, почев од чтеца, у православној Цркви врши се кроз свету тајну рукоположења (постављења). Међутим, то не значи да не постоји разлика између рукоположења на различите степене клира. Рукоположење на сваки степен поседује

на црквеном сабрању, сагласно вољи Божијој, посведоченој од стране Цркве. Када је постављење нижих клирика на Западу почела да прати молитва и предавање предмета који симболички изражавају одговарајућу службу (то се догодило пре почетка VI века, пошто такво последовање већ постоји у галиканском обреду), то назначење клирика попримило је карактер "ordinatio", односно постављења на степене клира, али не и на свештеничку службу. Ова постављења, као и код Иполита Римског, нису укључивала полагање руку.

своје специфичности. Сем тога – и то је за нас сада најважније – постоји разлика између рукоположења у више степене свештенства и рукоположења нижих клирика, или, према савременој терминологији, између рукоположења свештенослужитеља и црквенослужитеља. Та разлика се утврдила већ у Византији и састојала се у томе што се свештенослужитељи, као они који испуњавају своју службу у олтару, рукополажу у олтару, а црквенослужитељи (данас чтечеви и ипођакони), као они који своју службу врше изван олтара, рукополажу се ван олтара. У данашњој литургијској пракси ова разлика се не држи у потпуности, зато што је ипођакон, иако се рукополаже изван олтара, дужан да своју службу врши у олтару. Ово се објашњава тиме што се у Византији ипођакон убрајао у свештенослужитеље, да би тек касније био уврштен у црквенослужитеље.

